

Den blå ungdomsbølgen

Av Skjalg Stokke Hougen, rådgiver i Civita

Samfunnet kan anses som en pakt mellom de levende, de døde og de ennå ufødte. I pakten mellom de levende, men også de ennå ufødte, er det viktig at de eldre i samfunnet legger til rette for at også de yngre får se gode tider. Man må forsøke å etterlate verden bedre enn slik man fant den. Dette er essensielt for å bevare fremtidstro, tillit og selve samfunnets sjel. Rammen for at individet kan leve et godt liv må bevares og utvikles av samfunnet.

Ifølge George H. W. Bush er en av samfunnets grunnleggende oppgaver følgende: «We cannot hope only to leave our children a bigger car, a bigger bank account. We must hope to give them a sense of what it means to be a loyal friend, a loving parent, a citizen who leaves his home, his neighborhood and town better than he found it.»¹ Gode fremtidsutsikter er en stor del av dette, å ha tiltro til at det er mulig å etterlate samfunnet bedre enn man fant det.

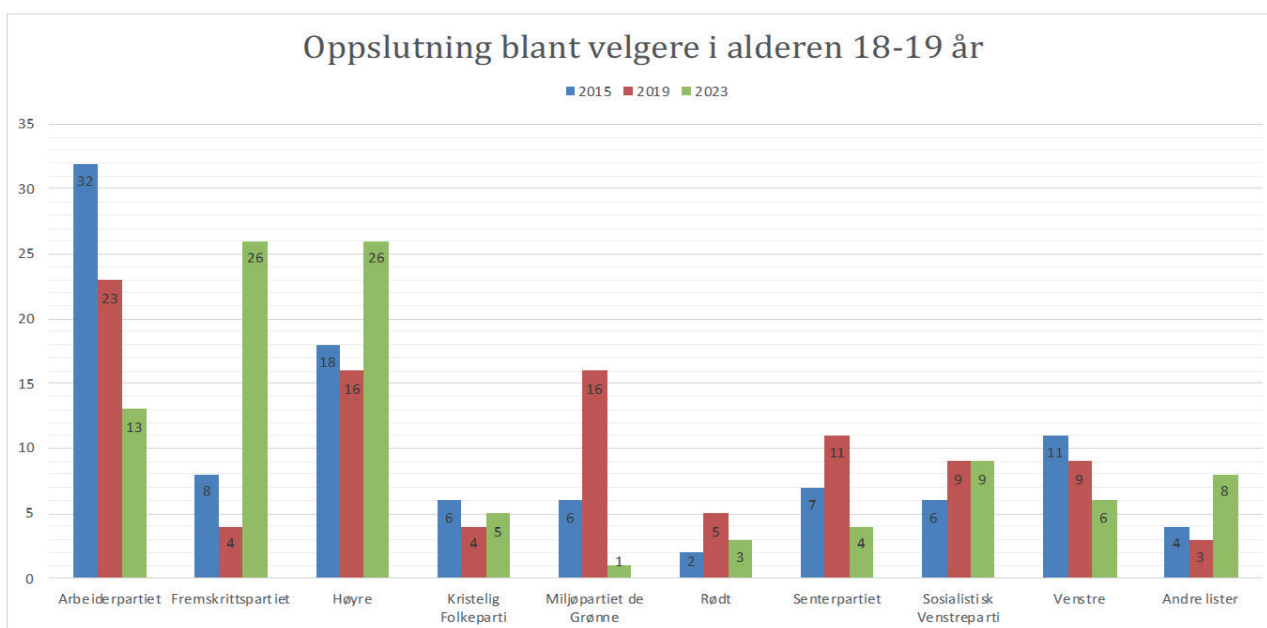
Verdenssituasjonen akkurat nå gir ikke mye håp om lysere utsikter. Fremtiden oppfattes i hvert fall ikke særlig lovende. Kort fortalt tror stadig færre på nåtiden, det er selve *tidsånden*. Over halvparten av unge i Norge plasseres i gruppen «pessimister» i Opinions Ung-undersøkelse.² Samtidig blåser det en blå vind over de unge, ikke bare i Norge, men også i de andre skandinaviske landene. De unge stemmer for det meste på høyresiden av politikken. Er denne blå vinden da et forsøk på å gjenreise tiltroen til at fremtiden er verdt å kjempe for?

For å forsøke å forstå dette fenomenet er vi nødt til å se på underliggende tall som kan forklare *hva* de unge stemmer og *hvorfor* de unge stemmer slik de gjør. Å se på hvilke saker de unge engasjerer seg i, hvor de får informasjonen sin fra og hvilke underliggende holdninger de har, kan gi forståelse for hvilket vann vi svømmer i, når vi snakker om unge og hva de er opptatt av.

Unge i Norge

Høyredreiningen blant de yngre velgergruppene er en trend som har forsterket seg de siste årene. Ved det norske lokalvalget i 2023 fikk vi en slags foreløpig kulminasjon av denne trenden. Høyre og Fremskrittspartiet fikk 52 prosent av stemmene fra velgerne i gruppen 18–19 år, de yngste velgerne, ved valget. Det betyr at de fikk større oppslutning i lokalvalget enn ved skolevalget samme år, som også var et svært godt valg, der de to partiene fikk 41 prosent av stemmene.³ I tillegg er det verdt å merke seg at Miljøpartiet de Grønne var det minst populære partiet blant de aller yngste velgerne, sammen med Rødt.⁴

Tabell 1 viser SSBs tall over oppslutning til hvert enkelt parti i velgergruppen 18-19 år:

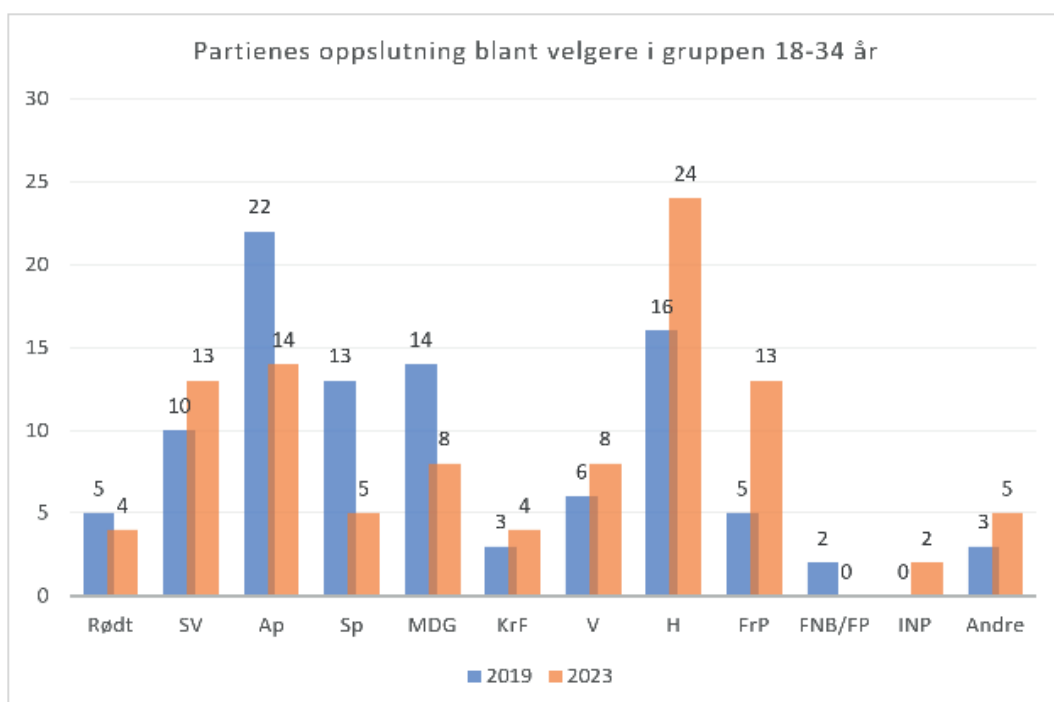

Legger vi til tall fra stortingsvalget, siden 2009, kan trenden ses i en større sammenheng. De aller yngste velgerne viser noen mønstre i stemmegivningen over tid. Den tydeligste trenden, over en lengre tidsperiode, er at Arbeiderpartiet synker jevnt og trutt, og ender på et foreløpig bunnpunkt i 2023, med 13 prosent av stemmene fra de yngste velgerne. En annen trend er at stadig flere unge søker seg til partier utenom de etablerte partiene. Man kan også se at i valg der Fremskrittspartiet gjør det bra blant de yngste, gjør Miljøpartiet de Grønne det dårlig og vice versa. I tillegg holder Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Kristelig Folkeparti seg ganske stabile blant de yngste velgerne. Av tabellen under er det også tydelig at valget i 2023 skiller seg tydelig ut fra de forrige valgene, ved at de rødgrønne partiene står oppsiktsvekkende svakt blant de yngste velgerne. Venstre er også det eneste av de borgerlige partiene som gjør det dårligere i 2023, enn i 2021, blant de yngste velgerne. Dette til tross for at partiet lenge har vært langt mer populære blant de unge velgerne, enn i befolkningen ellers.

Tabell 2 viser SSBs tall over partivalg blant de yngste velgerne ved kommune- (18–19 år) og stortingsvalg (18–21 år) siden 2009. Lokalvalget i 2011 mangler:

	2009	2013	2015	2017	2019	2021	2023
Arbeiderpartiet	33	27	32	24	23	19	13
Fremskrittspartiet	23	13	8	12	4	13	26
Høyre	14	23	18	19	16	13	26
Kristelig Folkeparti	1	4	6	4	4	2	5
Miljøpartiet de Grønne	0	4	6	6	16	8	1
Rødt	5	1	2	4	5	6	3
Senterpartiet	7	6	7	8	11	10	4
Sosialistisk Venstreparti	12	8	6	11	9	18	9
Venstre	5	11	11	10	9	10	6
Andre lister	0	3	4	3	3	2	8

Velgergruppen med personer mellom 18 og 34 år viser langt på vei det samme. Dette er en gruppe som omfatter langt flere mennesker, og som rommer to forskjellige generasjoner. I denne gruppen, som også omfatter de aller yngste, er riktignok Fremskrittspartiet mindre populære, med bare 13 prosent oppslutning, mens Miljøpartiet de Grønne gjør det ganske godt, med 8 prosent oppslutning. Dette bekrefter trenden man kan se over lang tid, der disse partienes oppslutning påvirker hverandre. Et annet aspekt som er verdt å merke seg, er at de partiene som faller og styrker seg i oppslutning i gruppen 18–34 år, gjør det samme i resten av befolkningen.⁵ Men gruppen skiller seg ut ved at partiene som faller fra forrige valg, gjør dette med større styrke enn i befolkningen ellers, og det samme gjelder partiene som øker i oppslutning. Det eneste unntaket er Kristelig Folkeparti, som fikk samme oppslutning ved de to foregående lokalvalgene, men som gikk frem med ett prosentpoeng i 2023 hos gruppen 18–34 år.⁶

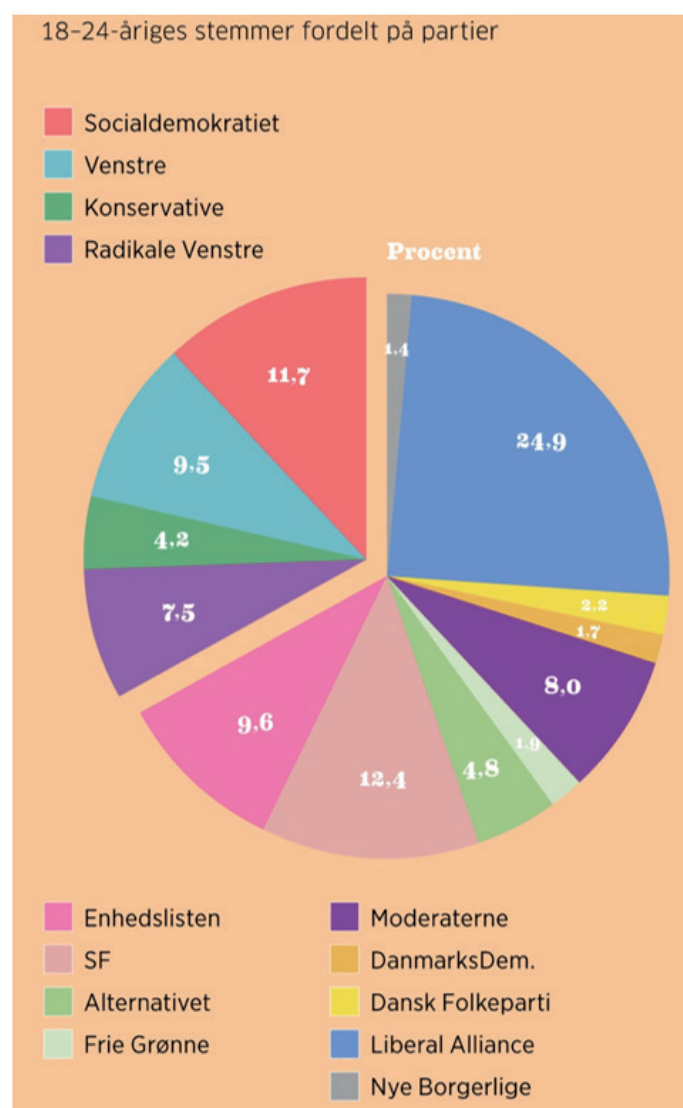
Skandinavia

Hever vi blikket og ser på de andre skandinaviske landene, er den samme trenden til stede. **Sverige** ga på mange måter en forsmak på hva vi kunne forvente fra unge velgere her hjemme. Ved det svenske riksdagsvalget i 2022 stemte nesten halvparten av de yngste velgerne på Moderaterna (M) og Sverigedemokraterna (SD). De to partiene fikk også 41 prosent oppslutning blant velgergruppen som er i alderen 22–30 år. Bilde 4 viser at pendelen over tid har svingt mellom Moderaterna og Socialdemokraterna, men med en langvarig svekkelse av sistnevnte, ikke helt forskjellig fra Arbeiderpartiets oppslutning her i Norge. Det som imidlertid er interessant over tid, er hvor store Sverigedemokraterna har vokst seg, og at de aller yngste er den gruppen Sverigedemokraterna gjør det best i. Det må nevnes at Sverigedemokraterna (SD) er et høyrepopulistisk parti som skiller seg en god del fra norske Fremskrittspartiet, og som ikke er et borgerlig parti i klassisk forstand. Samtidig har det svenske *Miljöpartiet de gröna* (MP) gått fra å være store blant de unge, til å bli et av de minst populære partiene i samme gruppe.

Bilde 4 viser oppslutning blant velgere i henholdsvis alderen 18–21 år og 22–30 år ved det svenske riksdagsvalget⁷

	Vald väljargrupp Ålder 18-21						Vald väljargrupp Ålder 22-30						
	2002	2006	2010	2014	2018	2022	2002	2006	2010	2014	2018	2022	
M	13	27	23	21	24	26	M	14	26	23	22	22	24
SD		3	6	12	12	22	S	31	26	24	26	25	23
S	30	26	29	23	22	20	SD		2	5	12	13	17
V	18	10	8	7	11	10	V	12	8	10	7	12	11
C	7	6	6	7	11	6	C	6	9	7	6	11	8
MP	10	11	16	12	6	5	MP	10	12	16	11	5	6
L	13	8	7	6	5	5	KD	8	4	4	3	6	6
KD	5	3	3	4	6	5	L	17	9	8	5	4	5

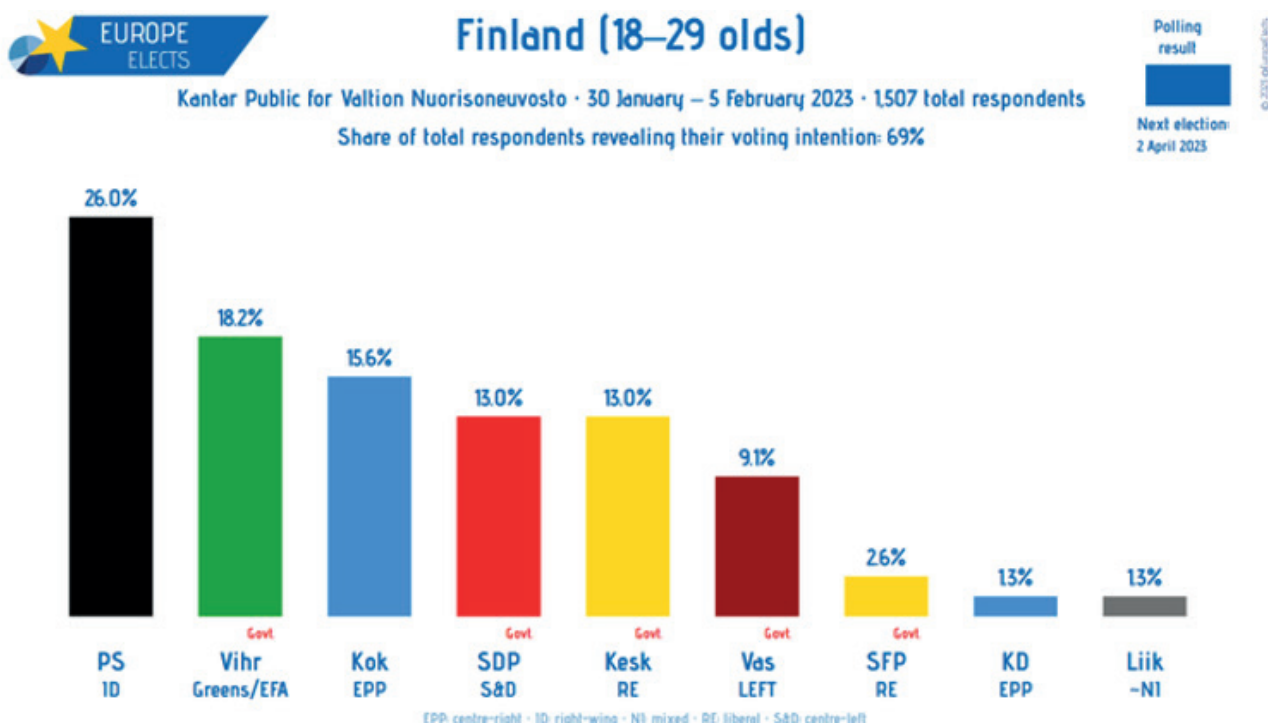
I **Danmark** får det liberale partiet Liberal Alliance flest stemmer blant unge velgere. Ved årets danske skolevalg fikk partiet 30,5 prosent av stemmene, omtrent dobbelt så mye som det nest største partiet, det sosialdemokratiske. Liberal Alliance ble størst blant de unge i alle de fem valgregionene. Ved det forrige skolevalget ble partiet kun det sjetteste største partiet, med 9,9 prosents oppslutning. Partiet har altså hatt en kraftig fremgang. Også ved folketingsvalget i 2022 var Liberal Alliance størst blant de yngste velgerne, de mellom 18 og 24 år. Blant unge menn fikk Liberal Alliance 36 prosent av stemmene. Det finnes flere indikatorer enn skolevalget og folketingsvalget å se på. Analyser som gjøres hvert kvartal demonstrerer hvor dominerende partiet er blant de mellom 18 og 24 år: Hver fjerde unge velger foretrekker Liberal Alliance, de gamle partiene kjemper seg imellom om å være nest størst.⁸

Figur 1 Viser velgerpreferanser for dansker i aldersgruppen 18–24 år

Liberal Alliance har hatt stor appell gjennom sin leder Alex Vanopslaghs budskap om økt ansvar til individet, større fremtidsro, og at vi må vende blikket utover, mot fellesskapene våre, snarere enn å være navlebeskuende. Partiet har også prioritert saker som lavere skatter, kjernekraft, ytringsfrihet og kraftig kritikk mot velferdsstaten, noe som har stor appell til særlig unge menn.

Finland skiller seg noe ut blant de skandinaviske landene. De unge velgerne kan kalles blå også i Finland, men hvilke partier de fordeler seg på, skiller seg fra de andre landene. I Finland er det nemlig Sannfinnene, et nasjonalistisk og høyrepopulistisk parti, som er størst blant de unge velgerne (18–29 år). Sannfinnene er desidert størst blant de unge: I en måling kort tid før parlamentsvalget i 2023 foretrakk litt over en fjerdedel av de yngste velgerne Sannfinnene. At dette partiet er størst blant unge finner er riktignok ikke helt ulikt situasjonen i Sverige, der SD gjør det godt. Det finske miljøpartiet var nest størst, noe som skiller seg fra de andre skandinaviske landene. Deretter fordeler velgerne seg på ulike partier, men med det finske Samlingspartiet (sentrum-høyre) som det tredje største.

Figur 2 Hentet fra Europeelects.eu og viser stemmeintensjon blant de mellom 18–29 år.

Europa

Trenden er også sterkt til stede utenfor Skandinavia, men som vist, er det ikke bare det liberale og konservative som appellerer til unge i Europa. De stemmer også i stor grad på nasjonal-konservative og høyrepopulistiske partier, men også på partier helt ytterst til høyre. Dette gjør de i langt større grad utenfor de skandinaviske landene.

Mye av utviklingen i enkelte land kan fremstå som irrelevant for den trenden vi ser i Skandinavia, men den er uansett viktig å ha med seg, ikke minst for å se distinksjonen mellom den moderate høyresiden og ytterpunktet som ofte kalles *ytre høyre*.

I Nederland gjorde Geert Wilders og hans *PVV* det godt blant unge i valget i november 2023. *PVV* fikk flest stemmer blant velgerne mellom 18 og 34 år, og gikk fra 7 prosent i forrige valg, til 17 prosent i fjorårets valg.⁹ Også i Tyskland og Østerrike ser partiene på ytre høyre, *AfD* og *FPÖ*, ut til å gjøre gode valg blant de unge.¹⁰ Ved valget til Europaparlamentet ligger også ytre høyre-gruppen ID og den euroskeptiske, nært beslektede gruppen ECR, an til et godt valg blant unge.¹¹

Det samme gjelder Marine Le Pens *Nasjonal Samling* i Frankrike, som er langt mer populært blant den yngre befolkningen i Frankrike, enn i den øvrige befolkningen.¹² I Frankrike ser man at det er en tydelig generasjonskløft mellom de yngre, som i stor grad stemmer på Le Pen, og de eldste velgerne, som i svært liten grad ønsker å stemme på partiet. I den andre runden i det franske presidentvalget i 2022 stemte kun 41 prosent av befolkningen på Le Pen, og 29 prosent av dem

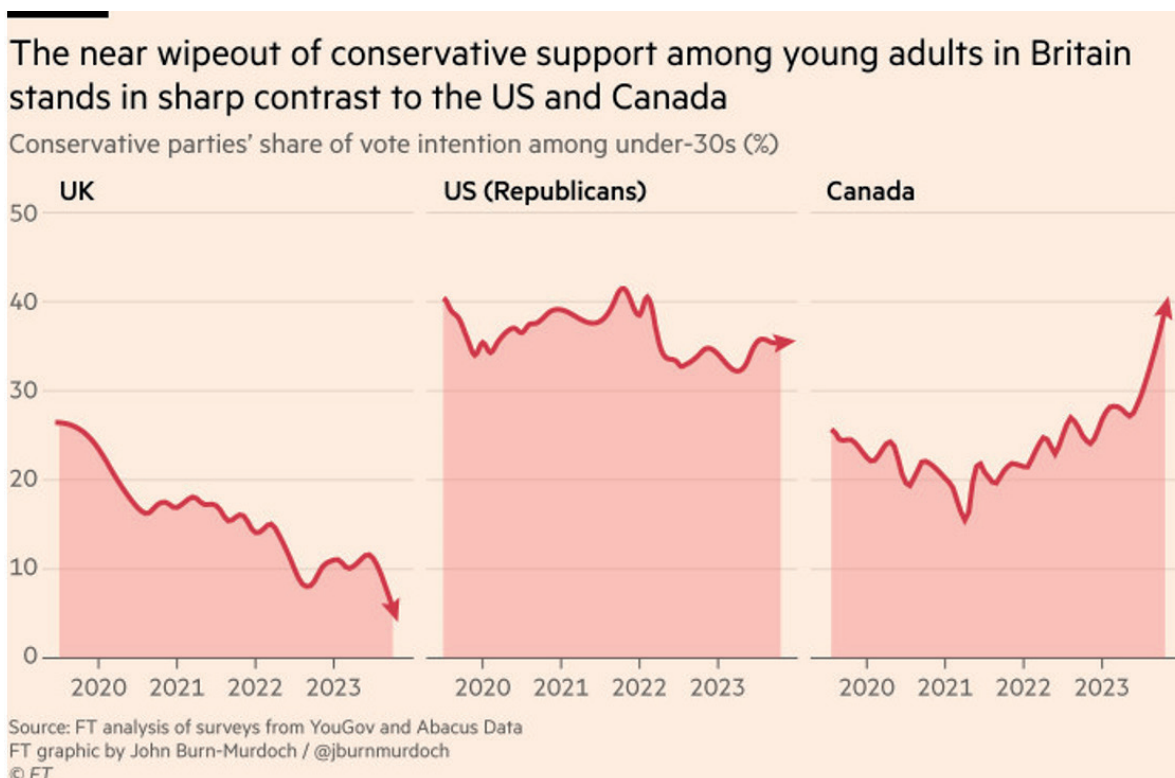
var over 70 år. Blant de aller yngste, de mellom 18 og 24 år, stemte 39 prosent på Le Pen, mens i aldersgruppen 25 til 34 år stemte 49 prosent på henne.

Valgene i Polen og Portugal har også vært gode valg blant de yngre velgerne, for både høyrepopulistiske partier og mer ytterliggående partier. Valget i Polen viste at den sterkeste trenden blant de unge velgerne var en misnøye med de to største partiene, *Lov- og Rettferdighetspartiet* (PiS) og *Borgerplattformen* (PO). Disse to partiene fikk 65 prosent av den totale oppslutningen ved valget, og blant velgerne under 29 år fikk de under halvparten av stemmene.¹³ Selv om PO var det største partiet i denne velgergruppen, er det partiene fra ytre-venstre, *The Left*, og ytre-høyre, *Konfederacja* som er større blant de unge velgerne enn ellers i befolkningen. Ved valget i 2019 var det også slik, *Konfederacja* fikk 20 prosent oppslutning blant de under 29 år, og ble det tredje største parti i denne gruppen, mens de samlet sett fikk 4 prosent oppslutning ved valget, og ble det nest minste partiet.¹⁴ Lederen av partiet, Sławomir Mentzen, er den mest populære politikeren på TikTok i Polen. En av varemerkene hans er å drikke øl, både på TikTok og på partiets møter. Etter at en video dukket opp av ham, der han sjanglet beruset rundt på gaten, økte populariteten hans på appen. Neste morgen la han ut en video der han sa at han hadde hatt en "blackout", men likevel sto opp og jobbet: «Det er ansvar», sa han selv.¹⁵

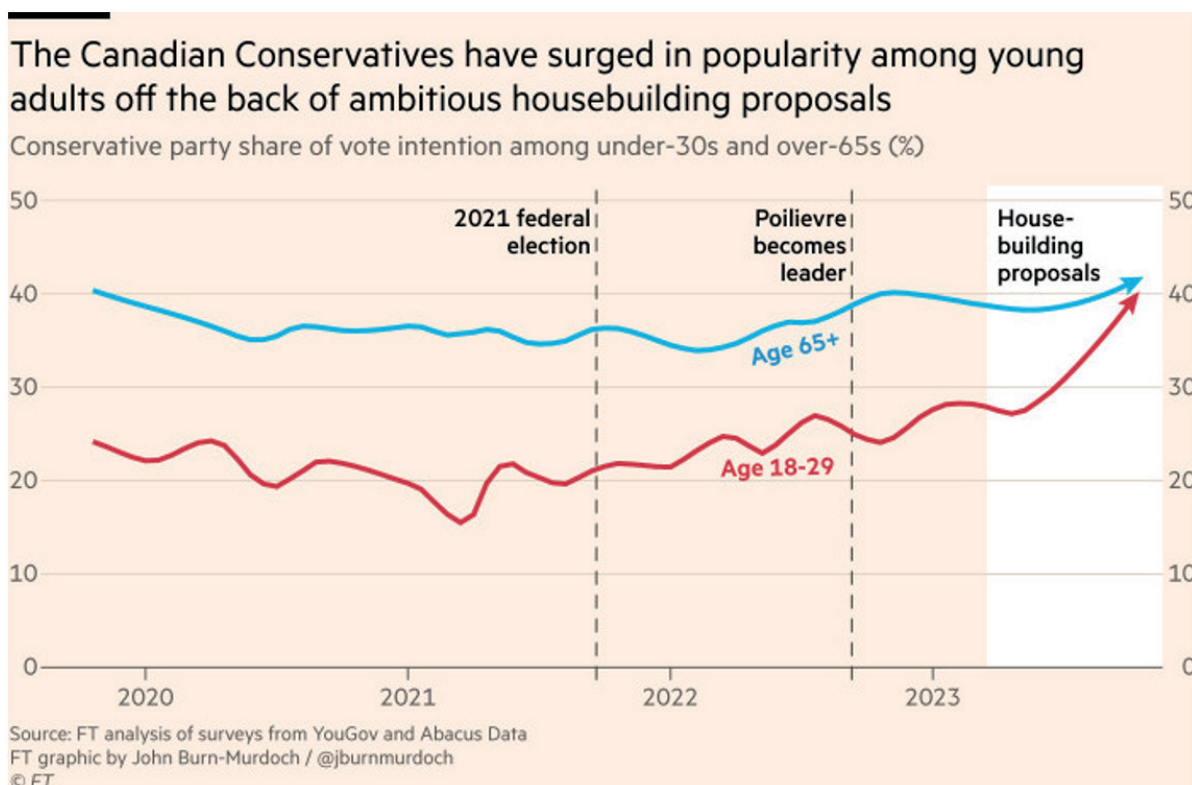
At partier som gjør det godt blant de yngste, også stiller til valg på at de ikke er en del av det etablerte, er også tilfellet i Portugal. Partiet *Chega* vant hver fjerde velger blant de yngste velgerne i det portugisiske valget i 2024, men fikk bare 18 prosent oppslutning i hele befolkning. Partiet er høyrepopulistisk og har politikere som er ekstremt store på både Instagram og TikTok. Der blander de identitetspolitikk med humor.

Britisk unntak?

Bildet ser noe annerledes ut, dersom vi ser mot USA, Canada og Storbritannia. Her har de konservative slitt med å tiltrekke seg unge velgere. Et unntak er dog Canada, hvor det konservative partiet har doblet seg hos unge velgere siden 2021. Partiet er nå det mest populære blant over 40 prosent av velgerne under 30 år.¹⁶ En av hovedårsakene til dette er at partiet har klart å bli det ledende boligbyggingspartiet i landet. I Canada er rimelig tilgang på boliger den nest viktigste saken blant velgerne, med «cost of living» som den aller viktigste, ikke helt ulikt situasjonen i Europa. Det samme er tilfellet i Storbritannia, der boligmangelen er økende og kronisk, og i stor grad rammer de unge. En hovedårsak til det er den høye innvandringen til Storbritannia, som gir stor rift om boliger. Ved valget i 2019 hadde det konservative partiet kun 19 prosent oppslutning i aldersgruppen 18–24.¹⁷ Det konservative partiet har vært i regjering siden 2010, og får dermed ansvaret for mangelen på boliger. I USA sliter også Det republikanske partiet med å være størst blant unge velgere, noe de har gjort i lengre tid, men de har også en nokså stabil velgerbase.

Figur 3 Viser oppslutning blant unge velgere for de konservative partiene i Storbritannia, USA og Canada¹⁸

Figur 4 Viser oppslutning blant velgere mellom 18 og 29 sammenlignet med de over 65 år for det konservative partiet i Canada. Bildet viser også oppslutning blant unge før og etter deres nye boligpolitikk¹⁹

Sosiale medier endrer spillereglene

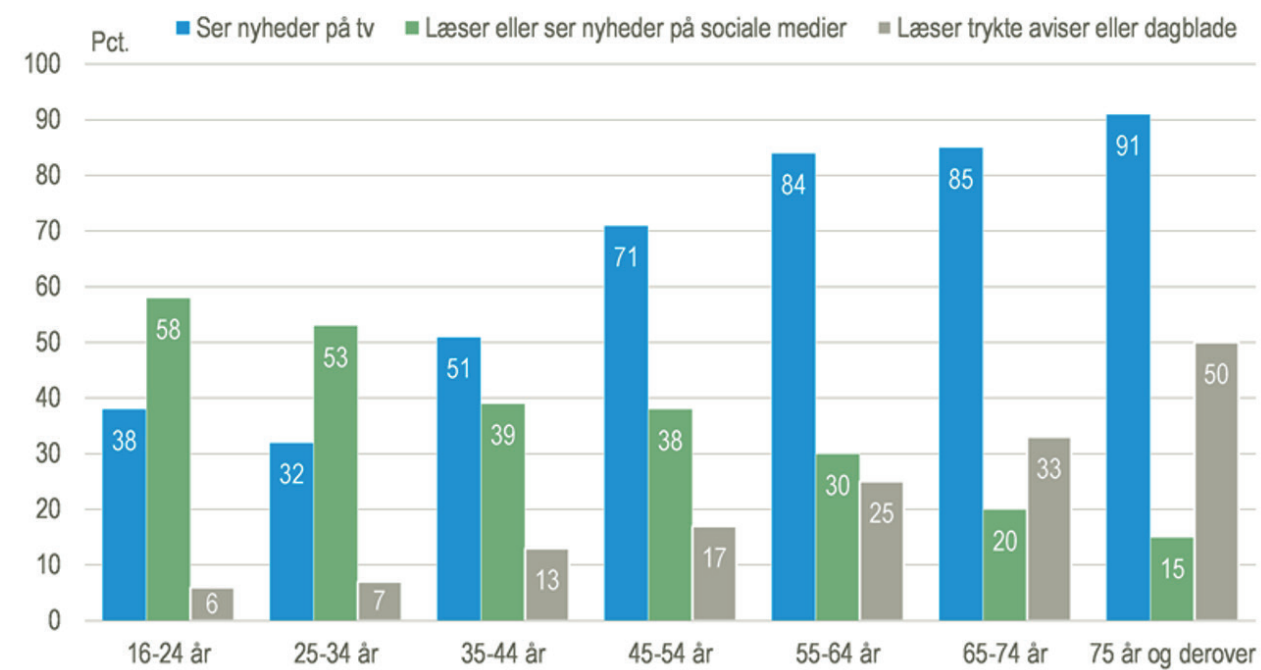
Mediene spiller en stor rolle i dagens informasjonsklima. Vi lever i stor grad i et post-moderne samfunn med fravær av felles referansepunkter, og sosiale medier som konstruerer ulike virkeligheter for ulike individer. I tillegg er det store aldersgap for hvor vi henter informasjonen vår fra.

Sosiale medier har etter hvert fått en viktig rolle i formidlingen av partienes politiske budskap, partienes synlighet og bygging av politikernes profiler. Partiene bruker en rekke sosiale medier: Facebook, Instagram, Snapchat og TikTok. Bruken gjør at det foregår en evig valgkamp i feeden til velgerne, og partiene har muligheten til å komme tett på velgerne, med målrettede budskap. Partiene benytter også sosiale medier til å dele mer lettbeinte poster og såkalte «memes» med humoristiske budskap.²⁰ Det er ikke bare politikk som vises på sosiale medier, men også nyheter. Tall fra medietilsynet viser at Snapchat, TikTok og YouTube er de sosiale mediene som flest i alderen 9–18 år får med seg nyheter fra.²¹

TikTok har etter hvert fått en særstilling. Appen har blitt svært stor blant unge brukere og har også blitt en viktig app for mange politikere. Tall fra det finske valget viser at TikTok spilte en helt avgjørende rolle, særlig for hvordan de yngste velgerne fikk servert politisk innhold.²² Blant førstegangselgerne, de mellom 18 og 21 år, fortalte 70 prosent at de hadde sett politisk reklame på TikTok. Blant dem som stemte på Sannfinnene, som ble størst blant de yngste velgerne, oppga 62 prosent at TikTok spilte en avgjørende rolle for at de stemte på partiet. Den tidligere omtalte partigruppen ID ligger an til et godt valg blant unge i valget til Europaparlamentet i år. Dette er godt hjulpet av TikTok, der ID er den partigruppen med politikere som har flest likerklipp, følgere og poster på appen.²³ Mange av politikerne som er populære der, blant annet Nasjonal Samlings Jordan Bardella, er populære på appen takket være innhold som er lettbeint rent politisk. Det samme er tilfellet for profiler som Sławomir Mentzen i Polen, Maximilian Krah for tyske *AfD* og den svært populære kvinnelige politiker Rita Matias i portugisiske *Chega*. De blander lettbeint politisk innhold, ofte identitetspolitikk, med humor eller banalt innhold.²⁴ Innholdet har stort nedslagsfelt blant unge velgere, og har gjort det, i flere land, stuerent å stemme på partier på ytre høyre.

Tall fra Danmark viser at det er et stort sprik i hvor ulike aldersgrupper får nyhetene sine fra. Unge borgere får stort sett nyhetene sine fra sosiale medier, mens jo eldre man blir, desto vanligere er det å få nyhetene sine fra trykte aviser og tv.²⁵ Konsekvensen av dette er at borgerne ikke får med seg de samme nyhetene og danner seg ulike verdenssyn. Dette kan bidra til økte forskjeller i stemmegivning basert på alder. Det er slett ikke utenkelig at medievanene og forskjellene mellom de ulike aldersgruppene er like i andre land.

Adgang til nyheder via TV, sociale medier og trykte aviser/dagblade efter alder. 3. kvartal 2023

Figur 5 Viser danskers medievaner fordelt på alder og foretrukket medium²⁶

Hvilke politiske saker er viktige?

Det er svært mange politiske saker, holdninger og meninger som gjør at det er høyresiden som appellerer til dagens unge. Det er dermed vanskelig å gi et entydig svar på hva som helt konkret gjør at de unge i stor grad stemmer blått. Mye dreier seg om motreaksjoner på utviklingstrekk i samfunnet, annet dreier seg om klassiske politiske spørsmål og motsetninger. Og ikke alt er saker som kun høyresiden har evig eierskap over, slik som blant annet forskjeller i hvilke partier som oppfattes troverdige i spørsmålet om tilgang på rimelige boliger, som nevnt tidligere i notatet.

Om vi skal peke på to generelle fellesnevner for mange av partiene som er populære blant unge, både tradisjonelle borgerlige partier og de partiene som er mer ytterliggående, er **økonomisk trygghet** og **ytringsfrihet** to viktige politiske spørsmål. Bakt inn i ytringsfrihetsspørsmålet er også en større motreaksjon mot det som mange kaller «woke». Selv om begrepet er utvannet og mangler en entydig definisjon, er det mange unge som bruker uttrykket. For unge er det dermed lett å knytte begrepet til et spesifikt meningsinnhold. At ytringsfrihet er viktig for de unge kan blant annet Opinions UNG-undersøkelse bekrefte: Blant unge menn er det den viktigste saken i denne undersøkelsen, og blant unge generelt er det den tredje viktigste saken.²⁷

Data om hva unge i Norge i dag er opptatt av, kan også bekrefte at økonomi er svært viktig. Aftenposten viste i en undersøkelse i forkant av lokalvalget at økonomi og arbeidsliv var den viktigste saken for dem under 30 år.²⁸ Dette temaet var ikke blant de tre viktigste sakene for dem over 50 år ved valget. Undersøkelsen fra fjorårets skolevalg viser det samme: Etter skolepolitikk

var det økonomi som var den viktigste saken for elevene. Nesten halvparten av elevene i undersøkelsen oppgir økonomisk politikk som «svært viktig», mens mindre enn en tredjedel sier det samme om klima- og miljøpolitikk. Det svekkede klima-engasjementet hos unge kan andre undersøkelser, som Opinions UNG-undersøkelse, bekrefte. Klima er nå ett av mange spørsmål, og ikke lenger den viktigste saken for de unge. Klima og økonomi henger helt klart sammen. Både inflasjon og økte energipriser de siste årene påvirker også de unge, og det er ikke utenkelig at flere unge ser at en grønn omstilling vil være kostnadskreven og utfordrende.

Innvandring er også noe som unge er opptatt av, og der de trolig har meninger som bryter med hva man skulle tro. De unge i Europa har, i all hovedsak, vokst opp i samfunn med en økende andel innvandrere, og mange er derfor mer bevisste på at innvandring ikke er uproblematisk.²⁹ Når de unge velger de mest innvandringsrestriktive partiene, er dette stort sett ikke et uttrykk for at de har stor fremmedfrykt, men kanskje heller at innvandrings- og integreringspolitikken ikke har fungert godt nok, eller at den har fremstått som naiv. I Sverige er det ingen tvil om at en forfeilet innvandringspolitikk, kombinert med overdreven politisk korrekthet, har gitt Sverigedemokraterna vind i seilene.

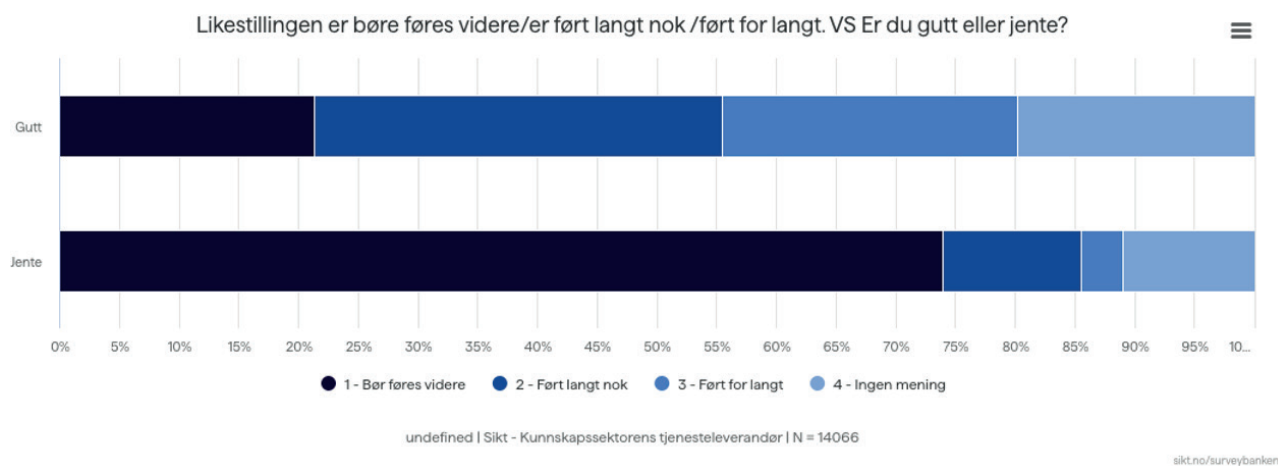
I Nederland benyttes begrepet *bestaanszekerheid* for å forklare hvorfor ytre høyre vinner over de unge velgerne. Vi kan oversette begrepet som *bestandssikkerhet*, som innebærer at man, som borger, er nødt til å ha de grunnleggende bestanddelene intakt: økonomisk og sosial trygghet. Økonomisk trygghet er svært viktig for ethvert individ, og fravær av politikk som sikrer økonomisk sikkerhet, kan slite på tilliten i samfunnet. De unge som stemmer på ytterliggående partier, vil også kunne oppfattes som mistroiske mot de gamle etablerte partiene.

De ytterliggående partiene er ikke uproblematiske. Langt ifra. Men populariteten deres blant yngre velgere viser at det er en rekke utfordringer som de unge i dag opplever, som de etablerte, moderate partiene ikke har evnet å fange opp, eller som de ikke gir gode nok svar på. Og nettopp fordi de har vært neglisjert av tidligere generasjoner, ser mange unge på disse partiene med begeistring, og som de med mest troverdige løsninger på deres problemer og frustrasjoner.

Et annet aspekt ved aldersgapet i stemmegivningen kan tolkes som at de yngre velgerne er oppvokst med en mer moderat utgave av et ytterliggående parti. Under ledelsen av Marine Le Pen, og nå Jordan Bardella, har franske Nasjonal Samling fremstått som et mindre radikalt parti på ytterste høyreside, noe som har gitt partiet en helt annen appell enn tidligere for nye generasjoner. I sterk kontrast står de eldre velgerne, som husker Jean Marie Le Pen som leder for partiet, da partiet het Nasjonal Front, som den gang var uttalt ny-fascistisk og frontet en mer radikal, anti-semittisk og rasistisk politikk. Det faktum at de yngre velgerne er langt mer mottakelige for partiet enn de eldre, kan med andre ord forklares både med at partiet har blitt tilsynelatende mer moderat, men også at de yngre velgerne ikke har opplevd partiet slik det var før, eller kjenner godt nok til dets røtter. Partier, som for tidligere generasjoner har vært behandlet som spedalske, kan altså oppleve popularitet blant nye generasjoner. I tillegg bidrar også TikTok-innholdet deres til at flere av partiene nyter stor oppslutning blant de unge.

Likestilling er også en viktig variabel, særlig når gapet mellom hvordan unge kvinner og menn stemmer skal forklares. I undersøkelsen fra skolevalget er det kun 21 prosent av guttene som svarer at «likestillingen bør føres videre», mens blant jentene er det 73 prosent som svarer det samme. En mulig forklaring på forskjellen kan være følgende: Unge menn og kvinner er likestilt i praksis.³⁰ I tillegg er ikke norsk likestillingspolitikk kjønnsnøytral, Likestillings- og diskrimineringsloven slår nemlig fast at den «tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling».³¹ Dermed vil unge menn få en opplevelse av at samfunnet ikke tar deres utfordringer og problemer på alvor.

Et spørsmål om hvorvidt likestillingen skal føres videre er dermed et spørsmål om hvorvidt man skal bedre kvinners stilling. For unge menn som (1) er likestilt i praksis, eller (2) føler seg marginalisert på grunn av kjønnskvotering og kjønnspoeng, vil det ikke være naturlig å ønske en videreføring av dette velkommen, de vil med stor sannsynlighet se rundt seg på et samfunn der kvinner ikke lenger er marginalisert.

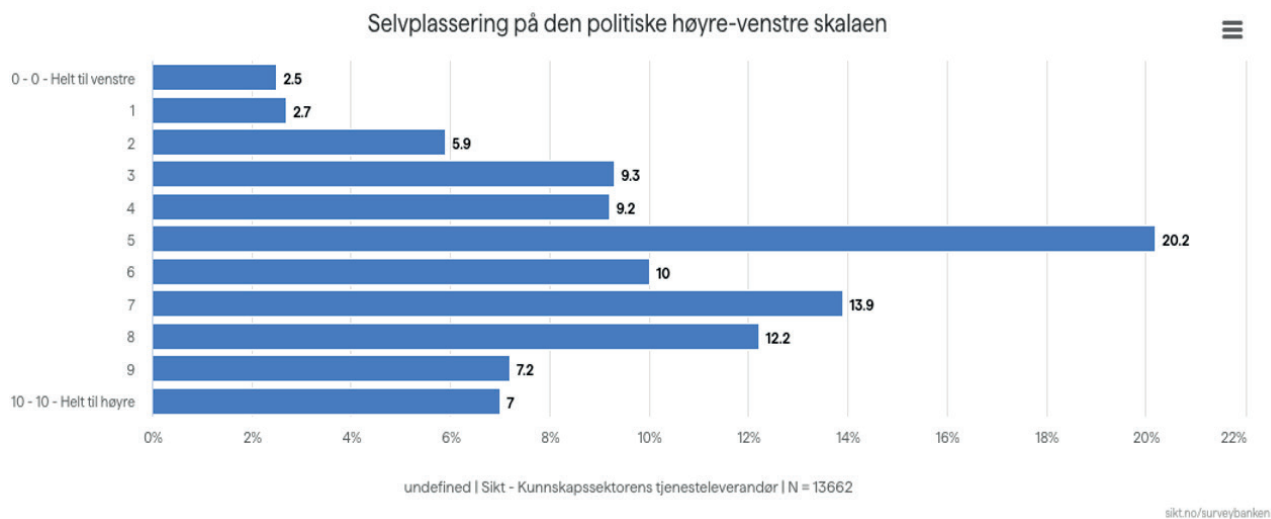

Figur 6 Viser henholdsvis gutters og jenters holdninger til om hvorvidt likestillingen bør føres videre/er ført langt nok/ført for langt - Fra skolevalgsundersøkelsen³²

Stemmer blått, men er de borgerlige?

Om vi går tilbake til Skandinavia, der det ikke er ytterliggående partier som appellerer til de unge, men i all hovedsak de etablerte partiene på sentrum-høyre, kan vi stille spørsmål ved om de unge velgerne kan kalles *borgerlige*. I undersøkelsen fra skolevalget er elevene også bedt om å plassere seg langs høyre-venstre aksene i politikken. 0 er «helt til venstre» og 10 er «helt til høyre». Interessant nok oppgir 20 prosent at de er «midt i», altså 5 på skalaen. Dette er det hyppigste svaret blant elevene. De som plasserer seg til venstre for midten, utgjør 29,6 prosent, mens de som plasserer seg til høyre for midten, utgjør så mye som 50,3 prosent.

Det gir også noen mer ekstreme utslag. De som er «helt til venstre» er en mikroskopisk størrelse sammenlignet med de som er «helt til høyre». Hvordan vi kan tolke det, er ikke lett å si.

Figur 7 Selvplassing på høyre-venstre-aksen, der 0 er helt til venstre og 10 er helt til høyre. Hentet fra skolevalgsundersøkelsen.³³

Selv om de unge oppgir at de er høyrevridde, er dette kun et øyeblikksbilde. Vi kan aldri vite om den blå bølgen blant de unge er varig, eller om den i det hele tatt er ideologisk. Danske Weekendavisen har forsøkt å ta temperaturen på den blå ungdommen i reportasjen «Blåstemplede barn». De forsøker å finne ut hvor viktige årsaksforhold som TikTok og likestillingstrøtthet har vært for høyredreiningen blant de unge. I en annen reportasje, «Forsvar for menigmand», ble lederen av de unge danske sosialdemokratene (DSU) intervjuet. Hun pekte på en venstreside med et overdrevent fokus på identitetspolitikk, og at de syr puter under armene på unge.³⁴ Dette er ikke helt ulikt kritikken som rettes mot venstresiden i Norge. De samme årsakene trekkes frem i den første reportasjen, der unge på skoler som har vært mest høyrevridd, både intervjues i plenum og deltar i en felles diskusjon. De peker imidlertid også på at de liker mye av politikken til blant annet Liberal Alliance. Det interessante perspektivet artikkelen løfter, er ikke årsakene til høyrevridningen, men om man ikke burde legge så mye i den som mange gjør. Utdraget her er illustrerende for artikkelen:

Analytikere har i noget større vendinger talt om valget som en art fremkaldervæske, et varsel om fremtidens politiske klima – og ikke mindst statsministerparti. Men hvad tænker de unge selv?

«Skal jeg være ærlig», siger Julius Høier Andersen fra 9. A, der har deltaget højtlydt i dagens debat. «Vi er først lige i gang med at finde ud af, hvad vi overhovedet vil mene.» Han folder hænderne bag nakken og smider benene op på en stol. «Måske har jeg en anden holdning om fire eller fem år. Hvem ved. Der er jo en grund til, vi først skal stemme rigtigt, når vi bliver 18. Så slap nu lidt af, altså.»³⁵

Å stille samme spørsmål i norsk kontekst er viktig. Det finnes mange grunner til å stemme på høyresiden. Men det å stemme på høyresiden betyr ikke nødvendigvis at man er ideologisk orientert mot det tradisjonelle borgerlige.

Sykeliggjøring av unge

Hvordan det prates om politikk, problemer og grupper i samfunnet trekkes frem som en viktig årsak til at de unge stemmer blått. Ofte rettes det skyts mot venstresidens retorikk, men det viktige er samspillet mellom venstresidens budskap og øvrige strømnings budskap. I det hele tatt er det offentlige ordskiftet viktig for hvordan mennesker stemmer, særlig hvorvidt man kjenner seg igjen i hvordan samfunnet beskrives.

Det har også vært mye snakk om psykisk helse blant unge de siste årene. Skal vi tro medieoppslagene, er de unge kronisk deprimerte, ensomme, sliter med angst som aldri før, mens de renner ned psykologkontorene. Sosialpsykologen Jonathan Haidt mener at «*Smarttelefonen og sosiale medier har skapt historiens mest ensomme, stillesittende, engstelige og deprimerte generasjon.*»³⁶ Om hvorvidt dette stemmer er langt fra sikkert. I følge Ungdata står det bra til med norsk ungdom, de aller færreste har psykiske plager og de færreste kjenner på ensomhet.³⁷

Mobiltelefoner og bruk av sosiale medier er en ting, og det er først i den siste tiden at politiske grep vurderes for å begrense bruken av disse, blant annet i skolen. Et annet spørsmål som har vært til stede over tid, og særlig om vi ser mot Danmark, er hvorvidt vi skal stille krav til de unge, om hvorvidt de i større grad skal ta ansvar, ha plikter og dermed få oppleve mestringsfølelse. Etter en lang periode der man har gått bort fra krav til de unge, lanseres det nå en rekke tiltak som skal sørge for større disiplin, og gi unge verktøy for å lykkes. Senest ut er for eksempel idéen om et pliktår for 19-åring, et av flere argumenter for har vært at dette skal forebygge utenforskap og redusere antallet uføre.

Et mer tilgjengelig politisk spørsmål er fraværsgrensen, som også er illustrerende for denne problematikken. Fraværsgrensen innebærer et grunnleggende spørsmål om å stille krav til de som, av egen vilje, går på videregående skole. Hvis en elev har mer enn 10 prosent udokumentert fravær i ett fag, vil ikke eleven få halvårsvurdering i faget. Eleven har dermed en plikt til å møte opp til nok skoletimer, og må dokumentere fraværet, for eksempel ved å gå til legen, om hun eller han er fraværende. Dette er med andre ord normal praksis på universiteter, der man som regel både har arbeidskrav og oppmøtekrav, og for ikke å snakke om i arbeidslivet, der man som regel må møte opp hver bidige dag, såfremt man ikke er syk.

I debatten om fraværsgrensen har venstresiden vært motstandere, mens høyresiden har vært forkjempere for den fraværsgrensen som Erna Solbergs regjering innførte i 2016. Høyresiden har ønsket å stille strengere krav til elevene, venstresiden har ønsket mindre krav. Det samme gjelder forøvrig firerkravet til lærerne, som partiene på venstresiden er mot.³⁸ SV er mot både lekser og karakterer.³⁹

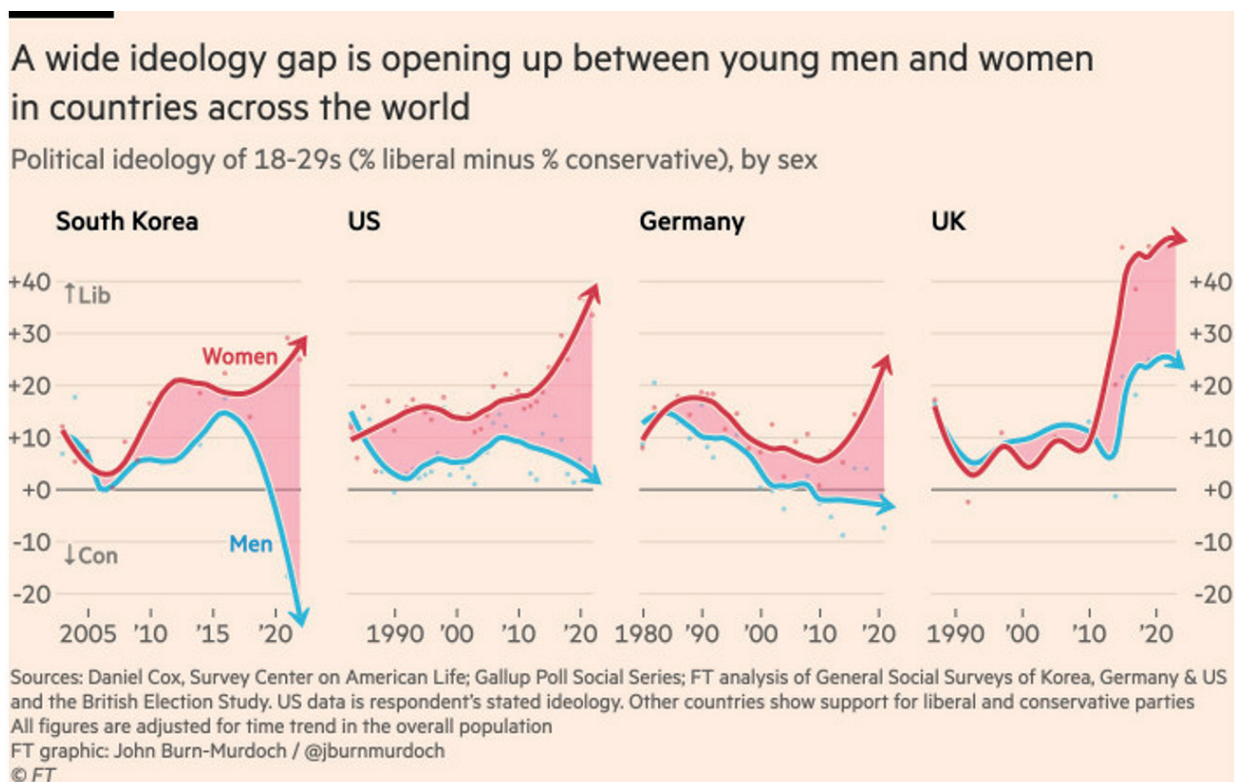
Fokuset på at dagens unge sliter og er ensomme, samtidig som det stilles stadig mindre krav til dem, gjør trolig at budskap om økt ansvar fremstår som appellerende. Unge Høyre og Fremskrittspartiets ungdom var for eksempel størst ved forrige skolevalg, samtidig som Høyre og Fremskrittspartiet var størst blant de yngste ved forrige valg, samtidig som de var *for* fraværsgrensen. Det kan tolkes som at de unge selv ønsker at det stilles krav til dem, og at de myndiggjøres i ordskiftet fremfor at de stakkarliggjøres.

Det samme budskapet har Alex Vanopslagh, leder av Liberal Alliance, fremmet i Danmark. Han leder, som tidligere omtalt i notatet, det desidert største partiet blant unge i Danmark. Da det danske Folketinget hadde sin åpningsdebatt, deres versjon av trontaledebatten, i 2021, valgte han å tale til de unge. I talen snakket han blant annet om at ansvar gir mening, at de unge ikke må jakte på det perfekte i livene sine, at det å fjerne krav ikke gir større trivsel, og han advarte om at det å søke det perfekte livet kan føre til selvpoptatthet. I talen snakket han også om fellesskap: «Der kan derimod være en befrielse i at vende blikket væk fra sig selv. Fokuser på det, der er større end dig selv. Og glem dig selv. Hav fokus på de mennesker, der er omkring dig, fordyb dig i noget litteratur, nyd naturen, tag til en gudstjeneste – mulighederne er mange.»⁴⁰

Økt kjønns polarisering?

Den store forskjellen i hvordan unge kvinner og menn stemmer kalles ofte for kjønns polarisering. Unge menn stemmer i stor grad på høyresiden, unge kvinner på venstresiden. Likevel var Høyre og Arbeiderpartiet de største partiene blant jenter under 25 år ved fjorårets kommunevalg, med like stor oppslutning (22 prosent).⁴¹ Men om vi ser på kvinner i alderen 18 til 34 år, fikk Arbeiderpartiet og SV 34 prosent av stemmene, mens Høyre og Fremskrittspartiet fikk 31 prosent. For unge menn i samme aldersgruppe fikk Arbeiderpartiet og SV 20 prosent, mens Høyre og Fremskrittspartiet fikk 44 prosent av stemmene.⁴² Det er altså en vesentlig forskjell mellom kjønnene.

Kjønns polarisering blant unge er også en trend i andre land. I enkelte land er denne trenden langt tydeligere enn i Norge.

Figur 8 Viser forskjeller i stemmegivning mellom kvinner og menn i alderen 18–29⁴³

Hva den økte polariseringen mellom kjønn kommer av er også vanskelig å gi et entydig svar på. Det finnes likevel noen viktige årsaksforhold å vurdere:

1. Utdanning: Unge kvinner utdanner seg i langt større grad enn unge menn, noe som vil påvirke hvilket verdenssyn og holdninger de utvikler.
2. Opplevd likestilling: Yngre generasjoner er i all hovedsak formelt likestilt i vestlige demokratier. Mange unge vil dermed ikke kjenne seg igjen i fortellinger om at likestillingen ikke er kommet i mål, eller målsetninger om at kvinners situasjon må styrkes.
3. Sosiale medier: Algoritmer på forskjellige sosiale medier bidrar til å gi større polarisering og i verste fall ekkokamre der negative syn på det motsatte kjønn kan bli stadig mer negativt.
4. Politikken: Politikere på venstresiden har i mange år oversett eller latt være å anerkjenne at også menn, og unge menn, har problemer, mens politikere på høyresiden har vært mer opptatt av å snakke om dette. Enkelte bygger imidlertid opp under en rekke forestillinger og motsetninger mellom kjønn som gir økt polarisering.
5. Økonomi som sak: Unge menn er langt mer opptatt av privatøkonomi enn unge jenter, det samme er ungdomspartiene på høyresiden.
6. Segregert arbeidsmarked: Kvinner og menn søker seg som regel til forskjellige yrker og ulike sektorer. Privat sektor domineres av menn, offentlig sektor domineres av kvinner.

Om vi ønsker mindre polarisering mellom kjønn og andre samfunnsgrupper, er det essensielt å snakke likt om alle samfunnsgrupper. Dette innebærer at ordskiftet ikke kan bli en slags konkurranse om hvem som får lov til å eie en offerrolle. Alle skal ha like rettigheter i samfunnet, og ingen grupper burde få særrettigheter i et liberalt demokrati. Klassisk liberal universalisme. Politikerne må også ta ytringsfrihetskommisjonens oppfordring om å unngå «en overdreven negativ fremstilling av offentligheten», blant annet når man snakker om unge menns utfordringer.⁴⁴

Avslutning

Akkurat nå er det de blå partiene som brorparten av de unge stemmer på. Om noen år kan pendelen svinge i motsatt retning. Det er ikke nødvendigvis slik at de unge som stemmer på partier som Høyre og Fremskrittspartiet, har en dyp borgerlig ideologisk forankring. Mest sannsynlig oppleves partienes budskap godt, det treffer tidens utfordringer på en god måte, det formidles i kanaler unge benytter seg av, og partiene har gode politikere som representanter. Vi kan først og fremst forstå dette som et politisk øyeblikksbilde. Det betyr også at partiene som ikke sitter i regjeringen, styrkes ytterligere hos de unge. Det kan med andre ord være slik at vi ville ha sett en venstrebevegelse, dersom høyresiden satt ved makten.

Erkjennelsen av at pendelen kan svinge den andre veien, er sentral for høyresiden å ha med seg. Mye av populariteten til de borgerlige partiene i Norge blant unge, skyldes sunne motreaksjoner. Det finnes også mindre sunne motreaksjoner, som gir utslag på kontinentet. Slike motreaksjoner

har begrenset med tid som viktige saker i politikken, og man er derfor nødt til å tilby gode svar på fremtidens utfordringer. Politikk virker, og dermed er det hvilken politikk som gir resultater, som vil forme oppfatninger på sikt.

Likevel har partiene viktigste oppgaven foran seg, nemlig å fornye både den konservative og den liberale politiske tenkningen. Ikke bare for partienes egen oppslutnings skyld, men også for å unngå mye av utviklingen som kan observeres i en rekke europeiske land: At ytterliggående partier som vinner terreng blant unge velgere, rir på en bølge av mistillit og kulturkrig. I de Skandinaviske landene ser vi, så langt, ikke så altfor mye til denne utviklingen, men vi er heller ikke immune mot den. De moderate partiene sitter på nøkkelen til å temme ytterpunktene.

Den unge høyrebølgen kan først og fremst forstås som at de unge i dagens samfunn enten mener at politikken ikke har løst de utfordringene de møter, eller at de frykter at tidligere politikk ikke vil løse morgendagens utfordringer. Dernest kan vi lese ut av høyrebølgen en motreaksjon mot en rekke progressive trekk som har preget samfunnet de siste årene, som for eksempel en overdrevent politisk korrekt offentlighet. I tredje rekke må vi anerkjenne at de sosiale medienes inntog har endret måten politikk blir formidlet på. De unge limer seg ikke til tv-skjermen for å se en partilederdebutt på NRK lenger. Lettbeint politisk innhold serveres daglig på apper som TikTok og Instagram. Og til sist må man ta innover seg at verden ikke er den samme som den var, eksempelvis, før finanskrisen i 2008. Verden har endret seg mye bare de siste 10 årene, og med alt det fører med seg, endres også oppfatninger, meninger og hvordan vi mener at verden faktisk er.

Civita er en liberal tankesmie, som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Den enkeltes publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemeldinger, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på skjalg@civita.no eller civita@civita.no

Noter

- 1 Bush, George. (20. januar 1989). Inaugural address of George Bush. Yale law school. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/bush.asp
- 2 Opnion. (Besøkt 27. februar 2024). INTROVIDEO: Fem trender for å forstå Generasjon Z. Opnion.no. <https://www.opinion.no/ung>
- 3 Sikt. (5. september 2023). Skolevalget 2023: Klar borgerlig framgang. Sikt.no. <https://sikt.no/aktuelt/resultater-fra-skolevalget-2023>
- 4 SSB. (19. januar 2024). Kommunestyre- og fylkestingsvalget. Oppslutning om de ulike partiene, etter kjønn, alder og utdanningsnivå (prosent) 2015–2023. SSB.no. <https://www.ssb.no/statbank/table/11241/>
- 5 Bergh, Johannes. (2023). Lokalvalg 2023: Pendelen svinger mot Høyre. Høyskolen Kristiania. <https://www.kristiania.no/forskning/forskningsgrupper/polcom/Valganalyse2023/bergh/>
- 6 SSB. (19. januar 2024) Velgere og velgeroverganger ved kommunestyrevalgene 2019 og 2023. Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/valg/kommunestyre-og-fylkestingsvalg/artikler/velgere-og-velgeroverganger-ved-kommunestyrevalgene-2019-og-2023>
- 7 SVT. (11. september 2022). Vålgargrupper. SVT nyheter. https://www.svt.se/datajournalistik/valu2022/valgargrupper/?fbclid=IwAR1B7nZ9vsVrqT7p7TH7_Q8_xzsKWjXapn-i65PXcyFUb9vNLVLGvPRqHjo
- 8 Andersen, Torben. (8. mai 2023). Unge vender ryggen til gamle partier. Mandagmorgen. <https://www.mm.dk/artikel/unge-vender-ryggen-til-de-gamle-partier>
- 9 Henley, John & Sauer, Pjotr. (1. desember 2023). Why are younger voters flocking to the far right in parts of Europe. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/01/younger-voters-far-right-europe>
- 10 Henley, John & Sauer, Pjotr. (1. desember 2023). Why are younger voters flocking to the far right in parts of Europe. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2023/dec/01/younger-voters-far-right-europe>
- 11 Politico. (17. mars 2024). Europes far right uses Tiktok to win youth vote. Politico. <https://www.politico.eu/article/tiktok-far-right-european-parliament-politics-europe/>
- 12 Gélix, Camille & Tower Kimberly. (3. mai 2022). How Marine Le Pen managed to gain ground with youth voters – and why her success isn't being replicated by the US right. The conversation. <https://theconversation.com/how-marine-le-pen-managed-to-gain-ground-with-youth-voters-and-why-her-success-isnt-being-replicated-by-the-us-right-181937>
- 13 Rainsford, Sarah. (21. oktober 2023). Poland election: Women and youth force PiS from power. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67156864>
- 14 Schneider, Frédéric. (24. oktober 2024). Why young poles voted for “national-liberals”. European data journalism network. https://www.europeandatajournalism.eu/cp_data_news/why-young-poles-voted-for-national-liberals/
- 15 The Economist. (15. august 2023). Poland's far right could be the next governments kingmaker. The Economist: Europe. <https://www.economist.com/europe/2023/08/15/polands-far-right-could-be-the-next-governments-kingmaker>

- 16 Burn-Murdoch, John. (3. november 2023) Canadian conservatives have found a way to win back young voters. Financial Times. https://www.ft.com/content/1cfe0682-be4c-4f4d-b389-e1df1187271d?accessToken=zwAGE4b4GolQkc8c_gaCvKxPTdOzieHfEYcnHQ.MEQCIGjNCGILgejZdd1iLGwP7C8qAM_jpTnB9cVpQi3pbhhKAiBrwJKXe0tLR4HpWPO6vjQ2NF9VvPR1AjxJqRS7ZQIXLw&sharetype=gift&token=9152d406-6d1a-4e35-8717-d13f3d5b0d9d
- 17 Bratberg, Øivind. (8. mars 2024). Britene trenger mer enn enkel patriotisme. Morgenbladet.
- 18 https://www.ft.com/content/1cfe0682-be4c-4f4d-b389-e1df1187271d?accessToken=zwAGE4b4GolQkc8c_gaCvKxPTdOzieHfEYcnHQ.MEQCIGjNCGILgejZdd1iLGwP7C8qAM_jpTnB9cVpQi3pbhhKAiBrwJKXe0tLR4HpWPO6vjQ2NF9VvPR1AjxJqRS7ZQIXLw&sharetype=gift&token=9152d406-6d1a-4e35-8717-d13f3d5b0d9d
- 19 https://www.ft.com/content/1cfe0682-be4c-4f4d-b389-e1df1187271d?accessToken=zwAGE4b4GolQkc8c_gaCvKxPTdOzieHfEYcnHQ.MEQCIGjNCGILgejZdd1iLGwP7C8qAM_jpTnB9cVpQi3pbhhKAiBrwJKXe0tLR4HpWPO6vjQ2NF9VvPR1AjxJqRS7ZQIXLw&sharetype=gift&token=9152d406-6d1a-4e35-8717-d13f3d5b0d9d
- 20 Herrud, Carina. (2023). En evig valgkamp i feeden. Valgforskningen 23: Høgskolen Kristiania. <https://www.kristiania.no/forskning/forskningsgrupper/polcom/Valganalyse2023/herrud/>
- 21 Medietilsynet. (2022). Barn og medier 2022: Nyhetsbruk. Medietilsynet. https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2022/resultatdokument_nyheter_barn_og_medier_oktober_2022.pdf
- 22 Vanttinen, Pekka. (6. juni 2023). Tiktok greatly influenced Finlands latest elections. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/tiktok-greatly-influenced-finlands-latest-elections-survey/>
- 23 Politico. (17. mars 2024). Europes far right uses Tiktok to win youth vote. Politico. <https://www.politico.eu/article/tiktok-far-right-european-parliament-politics-europe/>
- 24 Failoa, Anthony. (8. mars 2024). Cool to be far right? Young Europeans stirring a political earthquake. The Washington post. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/03/08/portugal-election-young-voters/>
- 25 Danmarks statistik. (22. januar 2024). Unge får medier på sosiale medier – ældre på tv. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=46997>
- 26 Danmarks statistik. (22. januar 2024). Unge får medier på sosiale medier – ældre på tv. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=46997>
- 27 Sørnes, Astrid Johanne. (19. oktober 2023). Ny undersøkelse: Ytringsfrihet viktigst for unge menn. NRK. https://www.nrk.no/kultur/ny-undersokelse_ytringsfrihet-viktigst-for-unge-menn-1.16601967
- 28 Aas, Odd Inge. (23. august 2023). Ekstremvær til tross: Også de unge bryr seg mindre om klima når de velger parti. Aftenposten. <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/O8Jlvk/ekstremvaer-til-tross-ogsaa-de-unge-bryr-seg-mindre-om-klima-naar-de-skal-velge-parti>
- 29 Bidwell, Sam. (28. mars 2024). Young people are not as o-immigration as you think. The Critic. <https://thecritic.co.uk/young-people-are-not-as-pro-immigration-as-you-think/>
- 30 Fjellro, Ragnhild. (02. oktober 2012). Unge menn lei likestilling. Forskning.no. <https://www.forskning.no/likestilling-samliv-sosiale-relasjoner/unge-menn-lei-av-likestilling/680211>

- 31 Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51/KAPITTEL_1#KAPITTEL_1
- 32 Sikt.no
- 33 Sikt.no
- 34 Hardis, Arne. (15. februar 2024). Forsvar for menigmand. Weekendavisen. <https://www.weekendavisen.dk/2024-7/samfund/forsvar-for-menigmand>
- 35 Hattens, Laura. (29. februar 2024). Blåstemplede børn. Weekendavisen. <https://www.weekendavisen.dk/2024-9/samfund/blaastemplede-boern>
- 36 Haidt, Jonathan. (3. april 2024). END THE PHONE-BASED CHILDHOOD NOW. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2024/03/teen-childhood-smartphone-use-mental-health-effects/677722/>
- 37 Ungdata. (2022). Ungdata 2022 – Nasjonale resultater. Nova/Oslomet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- 38 Rita Helgesen. (5. mai 2021). Hva mener partiene i skolepolitikken. Norsk lektorlag. <https://www.norskulektorlag.no/info/hva-mener-partiene-i-skolepolitikken/>
- 39 Kirkebirkeland, Mats. (20. august 2021). Hvilken skolepolitikk vil vi få etter valget? Nettavisen. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/hvilken-skolepolitikk-vil-vi-fa-etter-valget/o/5-95-277929>
- 40 Vanopslagh, Alex. (7. oktober 2021). Alex Vanopslaghs tale ved folketingets åpningsdebatt. Dansketal.dk. https://www.dansketal.dk/tale/alex-vanopslaghs-tale-ved-folketingets-aabningsdebat-2021?fbclid=IwAR1ZsaR9uLdXullqszNvEUsJd-CAe2aTS9ji2CGu55S5bsB2MeAGy8j3ogaem_PfsP3f6dfbypHUKvQP6wfnYoe3DIhyB629dXO8UwwqnStSPMWLOSmqo1XaE5GiwLjWkumrlZGuzk
- 41 SSB. (19. januar 2024) Velgere og velgeroverganger ved kommunestyrevalgene 2019 og 2023. Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/valg/kommunestyre-og-fylkestingsvalg/artikler/velgere-og-velgeroverganger-ved-kommunestyrevalgene-2019-og-2023>
- 42 SSB. (19. januar 2024) Velgere og velgeroverganger ved kommunestyrevalgene 2019 og 2023. Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/valg/kommunestyre-og-fylkestingsvalg/artikler/velgere-og-velgeroverganger-ved-kommunestyrevalgene-2019-og-2023>
- 43 Burn-Murdoch, John. (26. januar 2024). A global gender divide is emerging. Financial Times. <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c-994db4e12998>
- 44 NOU 2022:9. (2022). En åpen og opplyst offentlig samtale – Ytringsfrihetskommisjonens utredning. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2022-9/id2924020/>